

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Александър Асенов Воденичаров

за дисертационния труд на Цветомир Стоянчев Тодоров,
докторант на самостоятелна подготовка

към катедра „Конституционноправни науки” при Юридически факултет
на СУ „Св. Климент Охридски”

Област на висше образование: Социални, стопански и правни науки,
Професионално направление „Право”3.6;
научна специалност - Конституционно право

на тема “ КОНСТИТУЦИОННОПРАВНИ ПРОБЛЕМИ НА
ЕВТАНАЗИЯТА ”

за придобиване на образователна и научна степен ”доктор”

1. ИНФОРМАЦИЯ ЗА ДИСЕРТАНТА

Със заповед № РД 38-393 от 22.06.2017 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” съм определен за член на научното жури на дисертационния труд на Цветомир Стоянчев Тодоров на тема „Конституционноправни проблеми на евтаназията”. На първото заседание на научното жури съм определен да изготвя рецензия като външен за СУ „Св. Климент Охридски” член на научното жури.

Цветомир Тодоров е зачислен за докторант на самостоятелна подготовка в катедра Конституционноправни науки на Юридическия факултет, СУ „Св. Климент Охридски” по професионално направление 3.6-Право (Конституционно право), със Заповед на Ректора № РД 20 –243 от 27.01.2017 г., със срок считан от 01.02.2017 г. до 01.02.2020 г.

В срока на заповедта, докторантът е положил изискваните изпити с отличен успех, както следва:

1. Конституционно право на Република България – отличен 6.00;
2. Сравнително конституционно право – отличен 6.00.

Със заповед № РД 20-881 от 22.06.2017 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” Цветомир Тодоров е отчислен с право на защита предсрочно поради завършен дисертационен труд, считано от 05.06.2017 г. Заповедта е издадена на основание чл. 74, ал. 1 от Закона за висше образование и решение на Факултетен съвет на Юридически факултет (Протокол №9).

Цветомир Тодоров завършва право в СУ „Св. Кл. Охридски“ през 1998г. Академичната му кариера е впечатляваща, като включва специализации в Хагската Академия по Международно право (1998г.), Институт Асер, Хага (1999г.) и Университет Джорджтаун, Вашингтон (2000г.), а през 2001г. получава и магистърска степен от Ню Йоркския Университет. Трудовото развитие на дисертанта също е забележително. Той е правоспособен адвокат както в България (САК), така и в Ню Йорк. До момента е заемал и редица престижни длъжности като генерален директор, прокурист, управител, председател на съвет на директорите, председател на одитен комитет и др. на български и чуждестранни юридически лица. Занимавал се е и с преподавателска дейност.

2. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Докторантът е изготвил дисертационен труд, който **съдържа научни и научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Те показват, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по Конституционно право, както и способности за самостоятелни научни изследвания.** Ето защо считам, че трудът отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав на Република България (ЗРАСРБ) и чл. 27 от ПП на ЗРАСРБ.

Цветомир Тодоров е представил автореферат, който отразява постигнатите основни резултати в изследването. Представени са пет публикации във връзка с дисертационния труд.

3. АКТУАЛНОСТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Представеният за обсъждане труд е **първото самостоятелно монографично изследване** в българската юридическа литература. Той е посветен на конституционноправните аспекти на евтаназията. Проучваният проблем е свързан с избора между живота и смъртта, който стои като предизвикателство пред човечеството от античността до днес. Цялостното изследване на този въпрос е в полза на развитието на демократичното общество в България, както и на наднационално ниво в границите на Европейския съюз. През последните двадесет години значението на проблема придобива сериозно развитие. Дисертантът точно отбелязва, че в редица държави дебатите по въпросите на евтаназията предизвикват политически кризи и водят до промени с конституционно значение. Същевременно, както е посочено от автора, в България при обсъждането на Законопроекта за евтаназията, внесен от народния представител Любен Корнезов, една от основните критики е, че приемането на такъв закон би било преждевременно без задълбочен обществен дебат по темата и преди обществените отношения да са се развили по начин, налагащ правна регламентация.

Сред основните права на човека централно място заема правото на живот. Дисертантът основателно анализира евтаназията в контекста на правото на живот. Той достига до верния извод, че не следва да се избързва с приемането на законодателство за евтаназията, а внимателно следва да се обмислят опциите, като се почерпи от опита на другите държави, без обаче механично да се привнасят чужди законодателни решения.

Настоящото изследване представлява научно предизвикателство за разкриване същността на евтаназията като вторично право. Дисертантът прави смело и оригинално теоретично предположение, че е започнало формирането на четвърта генерация права, които условно нарича

„индивидуалистични права“, за да ги отграничи от личните права и индивидуалните права. Това обстоятелство определя значимостта и актуалността на представения труд.

Дисертантът обстойно разглежда правния статут на евтаназията в България и в сравнителен конституционен план. Дисертантът правилно отграничава евтаназията от подпомагането на самоубийство, и предлага добре обмислена дефиниция на евтаназията на основата на характеризиращите я белези. Предмет на изследването са обществените отношения, свързани с прекратяването на човешкия живот по искане и в интерес на личността (евтаназия). Основната цел на изложението е да провокира задълбочена дискусия в България като дефинира коректно проблема, отграничи го от сходни фигури, покаже в исторически и сравнителен план развитието му и разгледа конституционносъобразността и съобразността с ЕКПЧ на нормите от вътрешното право, забраняващи евтаназията. Целта на изследването е конкретизирана в правилно поставени задачи. Положителен момент са не само теоретически обобщения, показващи задълбочени познания в областта на конституционното право, но и широкото практическо значение на научното изследване с обосновани предложения *de lege ferenda* в краткосрочен и дългосрочен план.

Методологията на изследването заслужава положителна оценка. Дисертантът показва умело и премерено боравене с различни методи. Наред с историческият, сравнителноправният, нормативистичният и политико-социологическият метод, кандидатът умело си служи с методиката на интердисциплинарния анализ.

4. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Темата на дисертационния труд представлява сериозно предизвикателство за научно изследване в широк интердисциплинарен спектър. Независимо от това авторът е успял да представи забележителен критичен анализ на проблематиката.

Дисертацията съдържа 243 страници. Изложението във всяка глава е структурирано в точки и подточки. В приложената библиографска справка са посочени 214 заглавия и 77 съдебни решения (без нормативните актове). Всички заглавия са цитирани в дисертационния труд. Бележките под линия са общо 511 на брой, като умелия интердисциплинарен подход при използването на различните източници прави добро впечатление. Дисертационният труд се състои от въведение, пет глави и заключение.

Във Въведението авторът първо обосновава актуалността на темата и посочва целта и методите на изследването, а след това прави и кратък преглед на съдържанието на дисертационния труд по глави.

В Глава Първа озаглавена „Понятие и същност ” е представен генезиса на термина „евтаназия“ в исторически план. Задълбочено анализирани са видовете използване на термина евтаназия като са посочени 16 вида използване. Безспорна заслуга на дисертационния труд е предложената дефиниция на термина „евтаназията“ на базата на пет основни белега на евтаназията, чрез които са изведени и основните ѝ характеристики: (i) цел (избавление от непоносими страдания), (ii) начин (бърза и безболезнена смърт), (iii) субект (лекар), (iv) обект (неизлечимо болен, чиято смърт - следствие от болестта - се очаква да настъпи в един сравнително кратък период от време) и (v) воля (на основата на легитимно

искане). По интересен начин авторът представя двете основни класификации на евтаназията, като за пръв път в България предлага тройното разграничаване на евтаназията на доброволна, квази-доброволна и недоброволна в зависимост от това дали умъртвеното лице е дало правно валидно съгласие за нейното извършване, като наред с това евтаназията е разграничена на активна и пасивна в зависимост от това дали смъртта е причинена пряко от лекар или смъртта е закономерно следствие от прекратено или незапочнато лечение. В последния параграф на главата авторът разглежда обобщено развитието на идеята за евтаназията в исторически план от античността до наши дни като я представя отделно в България и в световен мащаб.

Глава Втора е озаглавена „Аргументи „за“ и „против“ допускането на евтаназията“ като в нея дисертантът подробно и задълбочено разглежда различните аспекти – философски, религиозни, медицински, етични и юридически. Основателно анализът е посветен основно на конституционноправните аспекти при легализирането на евтаназията като дисертантът правилно е поставил фокуса върху намирането на справедлив баланс между интересите на индивида от една страна и обществото и държавата от друга. Направен е правилен извод, че, за да е конституционносъобразна, забраната на евтаназията като законодателно решение трябва да осигурява справедлив баланс между интересите на отделната личност и тези на обществото като цяло. Добро впечатление прави подробният и задълбочен анализ на евтануалния интерес на държавата и обществото от запазването на забраната на евтаназията с представянето на девет вида интерес: първо - генерален интерес на държавата и обществото от защита на човешкия живот; второ - интерес на обществото и държавата от превенция на самоубийствата; трето - интерес на държавата и обществото от неучастие на трети лица в акта на смъртта;

четвърто - интерес на държавата и обществото от осигуряване на защита на потенциалните обекти на евтаназия от принуда, целяща получаването на формалното им съгласие за извършване на евтаназията (най-често уязвими членове на обществото като деца, болни, стари хора, малцинства); пето - интерес на държавата и обществото от осигуряване на защита на близките на пожелалите евтаназия, и особено на малолетните, непълнолетните и поставените под запрещение; шесто - интерес на държавата и обществото от защита на авторитета и интегритета на медицинската професия; седмо - интерес на държавата и обществото от осигуряване на достатъчно възможности за изследване на болестта с цел откриване на нови или подобряване на съществуващите методи и средства за лечението ѝ; осмо – интерес на държавата и обществото от недопускане на негативно отражение върху развитието на палиативните медицински грижи; девето - интерес от запазване на статуквото в наказателното право. Дисертантът представя убедителна обосновка на тезата, че въпреки фундаментално значение за държавата и обществото на посочените интереси, то те не могат да оправдаят една неограничена намеса в правата на личността, без да се търси справедлив баланс. В края на главата дисертантът за пълнота очертава гражданскоправните, наказателноправните, административноправните аспекти и аспектите свързани с правото на Европейския Съюз.

Глава трета е озаглавена „Сравнителен конституционен анализ“. В нея авторът представя сравнителноправен анализ на евтаназията по континенти: Европа, Северна Америка, Южна Америка, Австралия и Азия. Дисертантът задълбочено разглежда водещите правни системи в света, като групира държавите в две основни категории – такива, уреждащи по определен начин евтаназията и/или подпомагането на самоубийства

(либерален конституционен модел), и такива, придържащи се към традиционните ценности и съответно забраняващи евтаназията и подпомагането на самоубийства (консервативен конституционен модел). Съвсем уместно акцент в изследването е поставен на правната уредба на евтаназията в Европа. Чрез сравнителен конституционен анализ са представени както либералните модели на страните от Бенелюкс (Холандия, Белгия, Люксембург) и Швейцария, така и консервативните такива на Германия, Франция, Италия, Англия и Русия. Систематизирани са характерните особености по държави и правни системи. Авторът представя оригинален и задълбочен конституционен анализ по държави и континенти като обръща сериозно внимание и на съдебната практика с интересни паралели на правни системи от двете Америки, Азия и Австралия.

Глава Четвърта е озаглавена „Конституционносъобразност на правната уредба на евтаназията в България“. В нея авторът анализира правната уредба на евтаназията и подпомагането на самоубийство в България, като показва задълбочени познания не само по конституционно право, но и по наказателно право. Дисертантът не се задоволява с критичен преглед на съществуващата правна уредба, но изследва конституционносъобразността и съобразността с ЕКПЧ на нормите от вътрешното право, забраняващи евтаназията, като извежда и предложения *de lege ferenda* за оптимизиране на съществуващото законодателство. Представен е задълбочен и оригинален анализ на практиката на Европейския съд по правата на човека. По въпроса за конституционносъобразността на нормите от вътрешното право, забраняващи евтаназията, дисертационният труд предлага критичен анализ с фокус правото на живот по член 28 от Конституцията. Авторът много точно прави извод, че Конституционният Съд не е склонен да допуска

твърде разширително позоваване на принципа на правовата държава. В контекста на направения от дисертанта критичен анализ на разбиранията на Конституционния Съд за правовата държава, интерес представлява извода, че би било нелогично да се приеме, че има правова държава, когато се позволява осъществяване на едно право в обществен интерес, а се забранява осъществяване на това право в интерес на индивида – носител на самото право.

Глава Пета е озаглавена „Правото на живот и евтаназията като право на достойна смърт“. В нея е представено правото на живот като основно конституционно право и е обосновано произтичащото от него производно право на достойна смърт. В тази връзка дисертантът прави смело и оригинално теоретично предположение, че е започнало формирането на четвърта генерация права, които условно са наречени „индивидуалистични права“. Разгледани са подробно същността и съдържанието на правото на живот. Добре е аргументирана хипотезата за споделения носител на правото на живот (индивид-общество) и подробно са очертани началото и краят на правото на живот. Направен е точен анализ на негативните и позитивните задължения на държавата във връзка с производното право на достойна смърт. Дисертационният труд съдържа и убедителна обосновка на наличието на право на достойна смърт. Точно е обърната внимание, че Българската Конституция не урежда изрично правото на достойна смърт, както и че в сравнителноконституционен план не съществува конституция, която да урежда изрично такова право. Дисертантът правилно посочва, че когато се обосновава това право, то става по пътя на тълкуването на други основни права и свободи, като аргументи за наличието на право на достойна смърт могат да бъдат изведени от правото на личен живот, от достойнството на личността, от личната свобода, от свободата на съвестта,

свободата на мисълта, от забраната за подлагане на мъчение, на жестоко, безчовечно или унижаващо отношение и др., но основното конституционно право е правото на живот и правото на достойна смърт следва да се формулира и обособи като съдържащо се именно в правото на живот. Ето защо авторът прави правилния извод, че правото на достойна смърт, като произтичащо от правото на живот следва да бъде квалифицирано като производно или вторично право. Тук дисертантът продължава като предлага научно наблюдение, че в края на XX век и началото на XXI век в отделни държави започват да бъдат признавани и права от нова генерация като правото на достойна смърт (евтаназия), правото на еднополови бракове, правото на промяна на пола и др., като съответно прави и научно предположение, като условно нарича тези права индивидуалистични права, за да ги отграничи от личните права и индивидуалните права. В последната част от дисертационния труд е обоснована конституционната закрила на правото на достойна смърт, като точно са представени негативните и позитивните задължения на държавата.

В Заключениеето дисертантът обобщава анализиранияте проблеми, засягащи легализирането на евтаназията и уреждането на правните последици при евентуално ѝ легализиране. Авторът **правилно застъпва тезата, че не следва да се избързва с приемането на законодателство за евтаназията**, а внимателно следва да се обмислят опциите, като се почерпи от опита на другите държави, без обаче механично да се привнасят чужди законодателни решения. Препоръките *de lege ferenda* са обобщени, като са изведени предложения за законодателни промени в краткосрочен и дългосрочен план.

5. НАУЧНА НОВОСТ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО. ПРИНОСИ.

В дисертационния труд е направено изследване на конституционноправните проблеми на евтаназията. Настоящата дисертация е **първото съвременно самостоятелно изследване на евтаназията в българската юридическа литература**. Конкретните приносни моменти в изследването са точно формулирани от дисертанта, а именно:

- първа самостоятелна научна публикация в България по темата през 1997г.;
- дефиниране на евтаназията, основано на пет белега (цел, начин, субект, обект, воля), като това представлява новост не само за България;
- за пръв път се предлага в България класификация, в която евтаназията е разграничена на доброволна, квази-доброволна и недоброволна (до този момент в България използваната класификация разделя евтаназията на доброволна и принудителна);
- за пръв път се представя обхвaten исторически анализ на идеята за евтаназията в световната и българската култура;
- за пръв път се представя обхвaten интердисциплинарен анализ на аргументите „за“ и „против“ допускането на евтаназията;
- за пръв път се представя конституционен анализ на евтаназията чрез баланса между интересите на индивида от една страна и интересите на държавата и обществото от друга;
- за пръв път се представя обхвaten сравнителен конституционен анализ по континенти на проблемите на евтаназията (водещите правни системи в Европа, Северна Америка, Южна Америка, Азия и Австралия);

- за пръв път в България се предлага правен анализ на активната евтаназия, пасивната евтаназия и подпомагането на самоубийства, като се обосновава корективно тълкуване на общата забрана за евтаназията по ЗЗ, и се аргументира допустимост на пасивната евтаназия;
- за пръв път в България са формулирани слабости в действащото законодателство относно евтаназията и са предложени *de lege ferenda* оптимизации на правната уредба;
- за пръв път в България се предлага обхвaten анализ на практиката на ЕСПЧ и се обосновава по оригинален начин заетата от Съда позиция;
- за пръв път в България се анализира конституционносъобразността на нормите от вътрешното право, забраняващи евтаназията;
- за пръв път в България се обосновава правото на достойна смърт – вторично производно право, произтичащо от правото на живот;
- за пръв път се прави научното предположение за зараждането на четвърта генерация права: като правото на достойна смърт (евтаназия), правото на еднополови бракове, правото на промяна на пола и др. (наречени са условно от автора индивидуалистични права);
- за пръв път се обосновава осъществяването на правото на достойна смърт чрез правото на живот, като се анализира разпореждането с правото на живот в личен интерес;
- за пръв път в България се обосновава конституционна закрила на правото на достойна смърт.

Дисертантът прави следните **предложения *de lege ferenda***, които заслужават внимание:

в краткосрочен план

- в чл. 97 от ЗЗ да се добави думата „активна“ пред евтания (обосновка в глава четвърта, част 4.2 от дисертационния труд);

- чл. 30 от КПЕЛБ да се измени с оглед прилагането на пасивната доброволна евтания, като бъде изменен така: „Лекарят няма право да прекъсва живота на пациента. Не се счита за прекъсване живота на пациент, когато пациентът почине в следствие на отказано лечение.“ (обосновка в глава четвърта, част 4.2 от дисертационния труд);

- чл. 32 от КПЕЛБ да се допълни с оглед възможността лекар да откаже да извърши евтания, а именно: „Лекарят по силата на свои убеждения (морални, религиозни и др.) има право да откаже прекъсване на нормална бременност и участие в евтания.“ (обосновка в глава четвърта, част 4.2 от дисертационния труд);

- в чл.90 ал. 4 от ЗЗ да се възстанови стария текст на разпоредбата или да се помисли за друга законодателна промяна в тази насока (обосновка в глава четвърта, част 4.4 и част 4.2.1 от дисертационния труд);

- НК да бъде изменен, като се създаде специален привилегирован състав по примера на стария НК, с който да се дава възможност за намалено наказание при убийство от милосърдие по изричното искане на „жертвата“ или дори да се предвиди възможност за замяна на наказателната отговорност с административна (обосновка в глава четвърта, част 4.2 и глава пета, част 5.3 от дисертационния труд);

в дългосрочен план

- нормите, забраняващи разпореждането с живот в своя полза, когато е разрешено такова разпореждане в обществена полза, противоречат на Конституцията. Държавата има позитивно задължение за създаване на подходящи норми, които в определени хипотези да разрешават това, защото в случая абсолютната забрана е не пропорционална. В този смисъл следва сериозно да се обсъди евентуалното създаване на специален закон за евтаназията. (обосновка в глава пет част 5.2.2 и част 5.3 от дисертационния труд.);

- санкционните норми относно извършване на евтаназия в друга държава членка противоречат на Конституцията и на Общностното право (европейско право). Приматът на Общностното право обуславя неприлагането на тези разпоредби. *De lege ferenda* е препоръчително тези разпоредби да бъдат съответно изменени (обосновка в глава втора, част 2.5.5 и глава пета, част 5.3 от дисертационния труд).

С представения дисертационен труд убедително се доказва **задълбоченото познаване на теоретическия и практическо-правен аспект** на евтаназията. Във връзка с посоченото до тук, дисертационният труд следва да се оцени като едно **навременно и задълбочено изследване на важен конституционноправен въпрос.**

Към дисертационния труд могат да се отправят и някои критични бележки относно необходимостта от задълбочено анализиране на аспектите на евтаназията с оглед европейското право, а не само да се очертаят по-важните проблеми, както е направил дисертантът. Правото на ЕС и взаимодействието му с конституционните норми в България е важно за правилното оценяване на проблемите на евтаназията. Също така дисертационния труд единствено би спечелил, ако бъде представен анализ

на евтаназията в контекста на правото на ЕС и бих препоръчал на автора да го допълни преди евентуална публикация на труда.

Въпреки отправената критика, съм на мнение, че дисертационния труд е лишен от сериозни критични бележки.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, предвид изтъкнатите достойнства на дисертационния труд, отразени в настоящата рецензия, както и доказаните възможности на дисертанта за самостоятелно разработване на теоретичен правен въпрос с особена актуалност и значимост, убедено ПРЕДЛАГАМ на научното жури да присъди на Цветомир Стоянчев Тодоров образователната и научна степен „доктор“.

28.07.2017 г.

Рецензент:

(проф. д-р Александър Воденичаров)